

שביתה מעבודת הארץ בשביעית

1. ספר המצות לרמב"ם

המצווה הקל"ה

הציווי שמצטוונו להשבית עבודת האדמה בשנה שביעית. והוא אמר יתעלה: "בחריש ובקציר תשבית" (שמות לד, כא). וכבר נכפל הציווי בעניין זה כמה פעמים ואמר: "שבת שבתון יהיה לארץ" (ויקרא כה, ד). וכבר הזכרנו מקדם את דבריהם ז"ל: "האי שבתון - עשה הוא". ואמר יתעלה עוד: "ושבתה הארץ שבת לה" (שם שם, ב), וכבר נתבארנו דיני מצווה זו במסכת שביעית. ואינה חובה מן התורה אלא בארץ ישראל.

מניין הקצר מצווה הקל"ה

לשבת מעבודת הארץ של בחריש ובקציר תשבית.

2. כותרת להל' שמיטה ויובל אות א

שתשבות הארץ בשביעית ממלאכתה

3. רמב"ם הלכות שמיטה ויובל פרק א הלכה א

מצות עשה לשבות מעבודת הארץ ועבודת האילן בשנה שביעית שנאמר ושבתה הארץ שבת ליי' ונאמר בחריש ובקציר תשבית, וכל העושה מלאכה מעבודת הארץ או האילנות בשנה זו ביטל מצות עשה ועבר על לא תעשה שנאמר שדך לא תזרע וכרמך לא תזמור.

4. מהי הסתירה בין ההגדרות השונות של הרמב"ם למצווה? נסה ליישבה.

4. שאלת רבינו דניאל הבבלי ותשובת רבינו אברהם בן הרמב"ם

שאלה עוד קשה לי מה שמנה ממה שמיחד בשביעית מן המצות מאמר הכתוב בחריש ובקציר תשבית. אמנם כאשר התבוננו בדברי חז"ל באותו הפסוק נראה שלש מחלוקת בדבר רבי עקיבא ור' ישמעאל ור' נתן. דתניא בריש גמ' דמועד קטן בחריש ובקציר תשבית ר' עקיבא/עקיבא/אומר, אינו צריך לומר חריש של שביעית וקציר של שביעית, שהרי כבר נאמר שדך לא תזרע וכרמך לא תזמור, אלא בחריש של ערב שביעית שנכנס לשביעית וכו', ור' ישמעאל אומר, מה חריש רשות אף קציר רשות, יצא קציר העומר שהוא מצוה. ובפרק כלל גדול אומר ר' נתן, יכול עשאו כולן בהעלם אחד לא יהא חייב אלא אחת, ת"ל בחריש ובקציר וכו'. וזה רבי ישמעאל ורבי נתן סברי כי כתיב קרא בשבת כתיב, ואפילו רבי עקיבא לא דרשיה אלא לחריש של ערב שביעית, וקציר של מוצאי שביעית, ויסבור כי שביעית עצמה בל"ת לבד, ואפילו הכי לא קימא לן כותיה, אלא כדמסיק רב אשי. רבן גמליאל ובית דין סברי לה כר' ישמעאל, דאמר הילכל גמירי לה. וממה שיאמת אצלנו כי החורש בשביעית בלאו גרידא מאמר המשנה יש חורש תלם אחד וחייב עליו שמנה לאוין וכו' ובשביעית, ואילו עמדו על כי בחריש ובקציר בשביעית נאמ', כבר היה לאו שניתק לעשה, ואין לוקין עליו....., ואי אמרת עשה ול"ת היא א"כ הוה ליה לאו שניתק לעשה, ולד"ה אין לוקין עליו. ואי שמייעא ליה למר פירוש שמועה זו מינה דרבה זצ"ל דילמא מפירושיה מיפרקא קושיא דאקשינן ובהדי שותיך פליכך.

התשובה אין ספק כי הוא מחלוקת תנאים בבאור למאמרו ית' בחריש ובקציר תשבית, אם הוא מורה על שבת כמו שיורה על זה המשך הכתוב, או על שביעית, כאשר יורה הכרח הענין מפנים יותר גלויים ויותר חזקים, כי אין איסור שבת מיוחדת לעבודת השדה זולת שאר המלאכות, ואם יסבור כי נאמר זאת בשבת יצאו לך הפנים כאשר זכרת, אך פשוטו של מקרא לא יחליט זה, וגם לא באה הקבלה על זה, מפני שאם היה להם קבלה בזה לא היה להם מחלוקת בזה. אמנם ההכרעה בדברי חכמים ז"ל יורה על שביעית אינו ממה שמזכר בגמרא משקין בלבד, אך ממה שמזכר במכלתא, כי שם נתבאר, כי ר' יהודה ור' שמעון סוברים גם כן, כי הכתוב הזה נאמר בשביעית, ואמרו ר' יהודה אומר בחריש ובקציר תשבית, חריש שקצירו אסור זה חריש של ערב שביעית, וקציר שחרישו אסור זה קציר של מוצאי שביעית, ור' שמעון אומר שבות מן החריש בשעת קציר, ושבות מן הקציר בשעת חריש עד כי מכח זה אצל חז"ל עשוה שורש. ואמרו במכלתא גם כן, לפי שהוא אומר בחריש ובקציר תשבית וכו', אין לי אלא ששבות מערב שביעית לשביעית מערב שבת לשבת מנין ודין הוא וכו', ועל כן סמך ז"ל על סברת מי שעשה הכתוב הזה בשביעית. ואף כי הכתוב הזה לפי מי שסוברו שהוא מדובק לשביעית ידרשהו לערב שביעית ומוצאי שביעית, אין זה בעבור כי הכתוב לא דבר משביעית עצמו, כי בכמו זה יאמר באמת לגודל הזרות ורוב התמיהה יציבא בארעא וגירא בשמי שמיא, אבל באמיתת הענין, האומרו כיון בו ערב שביעית וכל שכן וקל וחומר שביעית עצמה. ואף כי חיצוניות גמרא משקין יסתור זה, באמרה אינו צריך לומר חריש של שביעית וכו', ובאמת הוא קל וחומר כאשר אמרנו. ועל כל פנים אין עדות ז"ל בזו המצוה מהכתוב בחריש ובקציר תשבית לבד, ואשר לא בא בו מחלוקת, ואין הוא ז"ל אשר יעלם ממנו כי אפשר להקשות עליו, ועל כן אמר וכבר נכפל זה פעמים ואמר שנת שבתון יהיה לארץ וכו'...ואת אשר אמרת ואי אמרת עשה ולא תעשה היא אם כן הוה ליה לאו שניתק לעשה, איני יודע אם תחייב זה בכל דבר שהוא עשה ולא תעשה, או בזה לבד. ואם היה אצלך בכל דבר, ואם כן יהיה איסור מלאכה ביום טוב וביום השבת לאו שניתק לעשה,

מה הקשה רבינו דניאל על הרמב"ם? מהי תשובתו של רבינו אברהם בן הרמב"ם?

5. מכילתא דרבי שמעון בר יוחאי פרק לד פסוק כא (זוהי המכילתא המובאת בתשובת רבינו אברהם)

(כא) בחריש ובקציר תשבת ר' שמעון בן אלעזר אומר מכלל שנא' בחריש ובקציר תשבת יש לך קציר מצוה שהוא דוחה את השבת והיזה זה זה קציר העומר. ר' ישמעאל אומר יכול תהא חרישת העומר דוחה את השבת ת"ל בחריש ובקציר קציר שזמנו קבוע יצא חריש שאין לו זמן קבוע. ר' יהודה אומר בחריש ובקציר תשבת חריש שקצירו אסור זה חריש שלערב שביעית וקציר שחרישו אסור זה קציר שלמוצאי שביעית. ור' שמעון אומר שבות מן החריש בשעת קציר ושבות מן הקציר בשעת חריש.

6. שבת הארץ לרב קוק זצ"ל קונטרס אחרון סימן א'

אלא שלפי זה צריך ביאור לשון הרמב"ם, שכתב: שתשבת הארץ, ממלאכתה. אמנם דיוק לשונו בפנים ההלכה מורה מפורש, שעיקר החיוב דשבייתה הוא אקרקפתא דגברא, ואם בר חיובא עובד הוא מבטל מצות "ושבתה הארץ", — שכתב שם: "מצות עשה לשבת מעבודת הארץ", ולא שתשבת הארץ. ונראה, שצורת המצוה היא כך: שיש מצוה שתשבת הארץ, כדכתיב: ושבתה הארץ, אלא כיון שאין שבייתה של הארץ מתבטלת כ"א ע"י מה שבר - חיובא עובד אותה, אבל אם נכרי, שאינו מצווה על שבייתה, עובד אותה, הרי היא לגבי שבייתה הארץ כאילו עובד אותה קוף בעלמא או שהיא מתעבדת מאליה ע"י איזה כח מכוחות הטבע, שאין זה ביטול שבייתה הארץ. על כן אי אפשר שתהיה מתבטלת שבייתה הארץ כ"א ע"י ביטול של ל"ת דשדך ל"ת וגו', דהיינו כשבר-חיובא עובד אותה וממילא אי אפשר שתהיי נעברת שבייתה הארץ רק אם ישראל עובר ע"ז, שהמ"ע בפועל היא אקרקפתא דגברא לשבת מעבודת הארץ, אלא שכשהוא עובר צורת העבירה היא מצד המ"ע לא רק מה שהוא עובד את הארץ אלא גם מה שהארץ אינה שובתת. ועליכן בהלכה, שבנוגע למעשה הלא אין ציור מיוחד ע"ז על מה שהארץ שובתת, נקט רבינו לשון "לשבות" אבל בציור המצוה במנין המצות שלפני ההלכות, צייר ציור ע"פ האמת: שתשבת הארץ ממלאכתה, שכשבא לעבור על מצוה זו הקפידא היא על מניעת שבייתה הארץ. וכן משמע נמי מד' התוס' (ע"ז ט"ו ב' ד"ה מי) שכתבו: "ופריך, והרי שדה דאדם מצווה על שבייתה שדהו וכשהיא ביד ישראל אחר יש בו איסור דאורייתא אם זרע בו הישראל". משמע מזה, דדוקא בישראל, דבר חיובא, יש בו איסור תורה, אבל מי שאינו מצווה לא נקראת עבודתו ביטול שבייתה כלל. וי"ל דגם רש"י, שהביא שם בד"ה אדם מקרא ד"שנת שבתון יהי לארץ", גם הוא מודה, שהכונה היא שהמצווים על שבייתה הארץ לא יבטלו אותה. וכן משמע נמי מלשון החינוך (מצוה קי"ב) בדין שמיטת הארץ: "לבטל עבודת הארץ בשנה השביעית, שנאמר: בחריש ובקציר תשבת; ובא הפירוש שעל השנה השביעית נאמר, שנצטוונו שלא לעסוק בה כלל בעבודת הארץ". משמע הלשון, שהפירוש של השבייתה הוא מה שנצטוונו אנחנו, שלא נעסוק אנו בעבודת הארץ, אבל אם זולתנו הנכרים עוסקים בעבודת הארץ אין זה נקרא כלל ביטול שבייתה הארץ. כיון שהיא בטלה מעבודת ישראל.

כיצד מיישב הרב זצ"ל את הסתירה הנ"ל ברמב"ם? כיצד הוא מגדיר את המצוה?
כיצד הוא מוכיח את שיטתו מלשון תוס' ורש"י בגמרא ע"ז טו: מה שיטת תוס' רי"ד שם?

7. תלמוד בבלי מסכת עבודה זרה דף טו עמוד ב

אמר רבה: מי דמי? התם אין אדם מצווה על שבייתה בהמתו בשביעית, הכא אדם מצווה על שבייתה בהמתו בשבת! אל אביי: וכל היכא דאדם מצווה אסור? והרי שדה, דאדם מצווה על שבייתה שדהו בשביעית, ותנן, בש"א: לא ימכור אדם שדה ניר בשביעית, וב"ה מתירין, מפני שיכול להובירה!
תוספות - ד"ה מי דמי - ..ופריך והרי שדה דאדם מצווה על שבייתה שדהו וכשהוא ביד ישראל אחר יש בו איסור דאורייתא אם זרע בו הישראל ותלין להיתרא.
תוספות רי"ד - ויש לומר דבשבייתה קרקע הזהרנו בשביעית כדפירש המורה דנפקא לן משבת שבתון יהי לארץ ואסור להשכיר שדהו לגוי בשביעית אבל בשבת לא הוזהרנו על שבייתה קרקע.

8. קטע שני של שבת הארץ

וכן מורה ג"כ לשון הרמב"ם בספר המצות: "מצוה קל"ה היא שציונו לשבות מעבודת הארץ בשנה השביעית, והוא אמרו יתעלה: בחריש ובקציר תשבת וכבר נכפל זה. הציווי פעמים, ואמר: שבת שבתון יהי לארץ, וכבר קדם לנו (מצוה צ') האי שבתון עשה, ואמר ג"כ: ושבתה הארץ. גם דיוק לשונו מוכיח, שסובר שעיקר המצוה. היא רק שישראל לא יעסקו בעבודת הקרקע, במה שדייק וכתב: שצונו לשבת מעבודת הארץ, היינו שאנחנו נהיה השובתים, ואם היתה. דעתו, שהאיסור הוא על עבודת הארץ בכלל וביטול השבייתה שלה, הי' ראוי לכתב: שנצטוונו, שתשבת הארץ מעבודה. אבל חוץ מזה הדבר מוכרח, דבאמת הי' ראוי למנות את "בחריש ובקציר תשבת" ואת "ושבתה הארץ" לשתי מצות עשה, אלא שכן הוא דרכו ז"ל, שלא למנות בתור מצות מיוחדות את העניינים המוכפלים במצוה. אחת, כמו שהקדים זה בשורשים, בשרש התשיעי: "שאין ראוי למנות הלאוין והעשין" אבל המוזהר מהם והמצווה בהם" ע"פ יסוד אז אינו מונח במנין מה שנכפלה המצוה, כמה פעמים אבל זה הלא לא שייך אלא במקום שאין חילוק בענין, אבל כשיש בפסוק הנוסף הכפול ענין מחודש אז ודאי צריך למנותו למ"ע בפ"ע ומעתה אם נאמר דמקרא ד"ושבתה הארץ" הוא כפשוטו, שאסור לנו להניח אפילו נכרים שיעבדו. ואם הם עובדים אנו עוברים בזה בביטול מ"ע זו, אי"כ מה שאנו יודעים מ"ושבתה הארץ" הוא ענין מחודש, אינו כלל זה שאנו יודעים ממקרא ד"בחריש ובקציר תשבת", הנאמר בלשון נוכח, שהוא בודאי לא נאמר רק לישראל, ואי"כ הלא הי' ראוי למנות שתי מצות במנין: מצוה אחת בחריש ובקציר תשבת, ועוד אחת מצות "ושבתה הארץ" המונחת על גוף הקרקע, אפילו כשנכרי עובד אותה. אלא מדכלל הכל במנין אחד ש"מ שהענין הוא אחד ואין כאן כ"א מצות שבייתה המוטלת על ישראל.

כיצד מוכיח הרב את שיטתו מדברי הרמב"ם במצוה?